

SPATIAL DYNAMICS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN BULGARIA

Abstract: The level of education of the population determines the appearance of every modern country and plays an important economic and social role in the present and the future. Higher education is the highest hierarchical part of our education system, with its characteristics and specifics. Since 1990, along with the transformation of socio-economic and political life, a number of higher education reforms have been carried out, triggered by a severely changed legal framework, namely massification and its new role as one of the main factors for social and the economic progress, changes in the educational structure of society, development of the university network, etc.

Author information:

Desislava Simeonova
 PhD Student
 „St. St. Cyril and Methodius“
 University of Veliko Tarnovo
 ✉ desislava_ls@abv.bg
 🌐 Bulgaria

Keywords:

higher education, educational structures,
 universities, spatial aspects

Равнището на образование на населението определя облика на всяка съвременна страна, играе важна икономическа и социална роля в настоящето и бъдещето. Университетите през XXI век имат за цел да изпълняват важни функции – да дават качествено висше образование и да създават разнообразни форми за повишаване образованието през целия живот. В условията на демографска и икономическа криза висшите училища се превръщат в регионални центрове за културна, образователна и научна дейност и най-важен фактор за бъдещото развитие, а жизнеспособността на системата на образованието е изначалното условие за по-бързото преодоляване на икономическите и социокултурните кризи, както отбелязва Д. Симеонов, прилагайки географския подход в изследването на образователната система в обл. Велико Търново [1].

Повишаването на образователните постижения е важно за всяко едно общество и отделните личности. По-високите нива на образование водят до по-високи доходи и по-ниска безработица [2]. С бързите темпове на промяна в съвременното ни възниква въпросът дали университетите са запазили своята значимост и могат ли да отговорят на нуждите на обществото.

Неоспоримо е, че без адекватно развитие на висшето образование и научно-изследователската дейност, нито една страна не е в състояние да осигури реално устойчиво развитие. [3]. Настоящото изследване си поставя за цел да извърши пространствен анализ на висшето образование, приемайки, че именно развитието и модернизирането му на определена територия е причина и предпоставка за устойчиво развитие и високото му равнище е гарант за стабилност, интегритет и усъвършенстване на обществените взаимоотношения [4].

Висшето образование в България има своите дълбоки исторически традиции. Изградило се е като система за целенасочено въздействие върху младото поколение, с цел то да овладее

определени знания и умения и да се подготви с висша квалификация за всички сфери на управлението, икономиката, общественно-политическия и културен живот [5].

След Освобождението и настъпилите цялостни промени възниква отделно законодателство за висшето образование, несъществуващо до момента. На 1 октомври 1888 г. при Софийската държавна класическа гимназия се открива Висш педагогически курс с едногодишен срок на обучение, който от 1 януари 1889 г. се нарича Висше училище с тригодишен курс на обучение. Така се поставя началото на най-старото висше училище в България – днешния Софийски университет „Св. Климент Охридски“ в София, наречен така от 1 януари 1935 г. Висши търговски училища се откриват в гр. Варна (1921 г.) и гр. Свищов (1936 г.). През 1924 г. настоящия си статут получава Военният университет „Васил Левски“, като седалището му е преместено от Пловдив в Търново. През 1961 г. се открива Медицинският университет – Варна, през 1963 г. е създаден Великотърновският университет, а през 1995 г. на основата на Висшия институт по машиностроене, механизация и електрификация на селското стопанство, открит 1945 г., е създаден Русенският университет. През 1964 г. в Габрово е основан Висш общотехнически задочен институт, а през 1995 г. придобива статут на технически университет. През 1972 г. като самостоятелно висше учебно заведение се обособява Академията за музикално, танцово и изобразително изкуство „Проф. Асен Диамандиев“ – Пловдив.

Типовете висше образование, които получават студентите, са най-разнообразни: хуманитарни, естественонаучни, технически и др. и обхваща най-различни специалности: биологически, химико-технологически, архитектурни, селскостопански, юридически, педагогически, филологически, философски, исторически, музикални и др. В България до 1989 г. съществуват и т.н. полувисши учебни заведения (ПВУЗ). След 1989 г. те вече са колежи и претърпяват съществена промяна – някои остават самостоятелни, а други – в състава на ВУЗ.

В края на ХХ век и началото на ХХІ век в световен мащаб, в частност в Европа, а в т.ч. и в България, станаха дълбоки социално-икономически и политически промени. Светът глобално се променя. Обединена Европа се стреми към единно образователно пространство, което се характеризира със свободно движение на хора, учене през целия живот и академично признаване на квалификациите.

С подписването на Болонската декларация през 1999 г. се поставя началото на изграждането на европейска зона за висше образование и повишаване на достъпа до европейския пазар за висше образование и научни изследвания. Изрично трябва да се посочи, че Болонската декларация е ангажимент страните да реформират системите си за обучение на висше образование по начин, който ги сближава. Важно е да се подчертае, че Болонският процес има за цел да доведе до сближаване, но не и до уеднаквяване или стандартизиране на европейското висше образование. Съгласуването на образователните системи не е тъждествено с тяхното унифициране. Изграждането на европейско образователно пространство е един от основните приоритети на ЕС, като оптимизирането на мрежата от европейски университети е избрана като едно от водещите направления за развитието на Общността и създаването на „... Европа, в която ученето, обучението и изследванията няма да бъдат възпрепятствани от границите“ [6]. Постигането на висококачествено висше образование също един от индикаторите на Евростат, свързани със социалните права и социалното измерение на Целите на ООН за устойчиво развитие.

През периода след 1990 г. законодателната база за висшето образование в България е сериозно променяна. Вече повече над 20 години се извършват редица реформи, преобладаващо в съответствие с европейските препоръки. Бяха направени опити за стимулиране на интереса към висшето образование и разширяване на достъпа, следвайки принципа, прилаган в ЕС – изменени и допълнени бяха Законът за висше образование (през 2015 г. и 2020 г.), Законът за развитие на академичния състав (2018 г.) и редица подзаконовни актове, за да се осигури

съответствието им с европейските стратегически документи и насоки, както и с националните приоритети, цели и програми. Целейки съществено повишаване на качеството на обучението, насърчаване на мобилността на студентите, преподавателите и изследователите съобразно европейските и световните критерии и стандарти, приет беше списък на приоритетните професионални направления и списък на защитените специалности. Променени бяха и диференцираните нормативи за издръжка на обучението на един студент, с цел те да стимулират приема и обучението на кадри, от които работодателите и държавата имат нужда. [7] Националните приоритети се свързват с повишаване качеството, разширяване достъпа до образование, осигуряване на възможности за придобиване на повече от една квалификация, развитие на умения за учене през целия живот и диверсификация [8]. Последната се изразява в три отделни вида:

- системно разнообразие (изграждане на различни типове учреждения, принадлежащи към системата на висшето образование);
- структурно разнообразие (различия между ВУЗ, които са формирани въз основа на държавното финансиране);
- програмно разнообразие (перманентно обновяване на програмите за обучение и за видовете извършвани образователните услуги).

Въпросът за наличния брой на висшите училища и тяхното регионално разпределение в страната е винаги актуален. Редица автори поддържат тезата за твърде големия брой на нашите висши училища, особено като се отчита демографската криза в България, постоянно намаляващият брой на обучаемите студенти и разширените възможности за обучение в страни от Европейския съюз. Затова и се налага твърдението, че трябва да се оптимизира броят на институциите за висше образование и тяхната структура, да се засили финансовата им автономия и по-ефективно да се използват управленските ресурси.

Пространственият анализ обаче е по-сложен и се обвързва със значимостта на университетите за обществото на определена територия. Отделните териториални общности в хода на качествените преобразувания в обществените отношения се сблъскват с различни проблеми, имат не еднакви възможности за решение на належащите социални и икономически задачи и получават съществено отличаващи се резултати и интензивност на трансформационните процеси, имайки предвид, че социалните проблеми в по-голямата си част се концентрират и задълбочават в по-ниските таксономични равнища, в по-малките общества [9]. Главният въпрос не е броят на висшите училища, а постигане на високо качество на предлаганото образование. В нашето изследване приоритет има ситуационният анализ на пространственото разпределение на ВУЗ в страната по области.

През учебната 2019/2020 година броят на студентите в страната намалява за десета поредна година, достигайки 260 000 души – най-ниският брой. Разпределението на университети и обучаемите в тях (по данни на НСИ) е, както следва:

- **Област Благоевград** – Броят на студентите, които се обучават в областта, е 8970 души, разпределени в Югозападен университет "Неофит Рилски" – Благоевград, Колеж по туризъм – Благоевград, Американски университет в България – Благоевград.
- **Област Бургас** – студентите в областта продължават да намаляват всяка година, достигайки 20 студенти на 1 000 души от населението при 36 на 1 000 души за страната през 2020 г., или 6049 души. Университетите в областта са: Бургаски свободен университет, Университет "Проф. д-р Асен Златаров" – Бургас, както и филиал на Национална художествена академия – София.
- **Област Варна** – университетите поставят Варна на едно от челните места в България по брой на студентите спрямо населението, като през 2020 г., достигат 23894 души. Университетите в областта са: Варненски свободен университет "Черноризец Храбър",

Висше военноморско училище "Никола Йонков Вапцаров" – Варна, Висше училище по мениджмънт, Икономически университет – Варна, Медицински университет "Проф. д-р Параскев Стоянов" – Варна, Технически университет – Варна, както и филиал на Шуменски университет "Епископ Константин Преславски".

- **Област Велико Търново** – Структурата на висшето образование във Великотърновска област е съставена от три висши учебни заведения – две от които разположени в гр. Велико Търново и едно в гр. Свищов – Великотърновски университет "Св. св. Кирил и Методий", Национален военен университет "Васил Левски", Стопанска академия "Димитър Ценов", в които се обучават 15634 студенти. На територията на областта има филиали на два университета – Висше училище по агробизнес и развитие на регионите – Пловдив и Медицински университет "Проф. д-р Параскев Стоянов" – Варна.
- **Област Видин** – От май 2017 година филиал на Русенския университет във Видин дава възможност за обучение в редовна форма в специалностите: „Земеделска техника и технологии“, „Машинно инженерство“, „Електроника“, „Технология и управление на транспорта“, „Индустриален мениджмънт“ и „Компютърни науки“. Броят на студентите, обучаващи се в обл. Видин, е 426 души.
- **Област Враца** – броят на студентите, които следват в областта, е 903 души. Враца е една от областите без университет, но с два филиала – на Великотърновския университет и на Медицински университет – София.
- **Област Габрово** – Техническият университет е единственият в областта. За учебната 2019/2020 г. се обучават 4670 души.
- **Област Добрич** – на територията на областта има два филиала на висши учебни заведения - Шуменски университет "Епископ Константин Преславски" и Технически университет – Варна, като обучаваните студенти са 732.
- **Област Кърджали** – в областта има филиали на Минно-геоложки университет "Св. Иван Рилски" – София и Пловдивски университет "Паисий Хилендарски", а броят на студентите е 611 души.
- **Област Кюстендил** – една от четирите области в страната, в които няма висши учебни заведения или филиали на такива. В същото време тя е разположена между два от водещите университетски центрове в страната – столицата и Благоевград.
- **Област Ловеч** – няма силни традиции в сферата на висшето образование, като в областта функционира само Техническият колеж, който е структурно звено на Техническият университет – Габрово. През 2019/2020 г. се обучават 178 студенти.
- **Област Монтана** – една от четирите области в страната, в които няма университети или филиали на такива.
- **Област Пазарджик** – една от четирите области в страната, в които няма висши учебни заведения или техни филиали.
- **Област Перник** – на територията на областта функционира един университет – Европейски политехнически университет – Перник през учебната 2019/2020 г. в Перник следват 62 студенти, което е най-ниският брой от 2012 г. насам и най-ниският въобще сред областите, които предлагат висше образование.
- **Област Плевен** – единствената област в Северозападния регион, която има собствен университет – Медицински университет – Плевен. За 2019/2020 г. се обучават 3241, а в Педагогическия колеж – 404. От 2020 г. започна да функционира Висше военновъздушно училище „Георги Бенковски“, гр. Долна Митрополия.
- **Област Пловдив** – със своите 34307 студенти през 2020 г. тя се нарежда на второ място по брой на студентите във висшите учебни заведения след столицата, въпреки негативните тенденции. На територията на областта функционира Аграрен университет

- Пловдив, Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство – Пловдив, Висше училище по агробизнес и развитие на регионите – Пловдив, Висше училище по сигурност и икономика – Пловдив, Европейско висше училище по икономика и мениджмънт – Пловдив, Медицински университет – Пловдив, Пловдивски университет "Паисий Хилендарски", Университет по хранителни технологии – Пловдив, както и филиал на Технически университет – София.
- **Област Разград** – студентите, обучаващи се във филиала на Русенския университет (единственото висше учебно заведение в областта), намаляват през последната учебна година, като записаните са едва 229.
  - **Област Русе** – на територията на обл. Русе функционира един университет – Русенски университет "Ангел Кънчев", в който се обучават 6157 студенти, както и филиал на Висше училище по агробизнес и развитие на регионите – Пловдив.
  - **Област Силистра** – в областта има филиал на Русенски университет "Ангел Кънчев" и през учебната 2019/2020 г. следват 235 студенти, което е най-ниският брой от 2012 г. насам и един от най-ниските въобще сред областите, които предлагат висше образование.
  - **Област Сливен** – в областта има филиал на Медицински университет "Проф. д-р Параскев Стоянов" – Варна и колеж към Технически университет – София, като за учебната 2019/2020 година се обучават 1210 студенти.
  - **Област Смолян** – дейност развиват филиалите на Пловдивски университет "Паисий Хилендарски" и Варненски свободен университет "Черноризец Храбър", като общият брой на обучаемите е 1446 души.
  - **Област София (столица)** – на територията на област София (столица) функционират 24 от общо 54-те висши училища в България, като в тях се обучават 91960 души, както и 2979 души в трите колежа. Висшите училища в областта са: Академия на Министерството на вътрешните работи – София, Висше строително училище "Любен Каравелов" – София, Висше транспортно училище "Тодор Каблешков" – София, Висше училище по застраховане и финанси – София, Висше училище по телекомуникации и пощи – София, Военна академия "Георги Стойков Раковски" – София, Колеж по мениджмънт, търговия и маркетинг – София, Лесотехнически университет – София, Медицински университет – София, Минно-геоложки университет "Св. Иван Рилски" – София, Национална академия за театрално и филмово изкуство "Кръстьо Сарафов" – София, Национална музикална академия "Проф. Панчо Владигеров" – София, Национална спортна академия "Васил Левски" – София, Национална художествена академия – София, Нов български университет – София, Софийски университет "Св. Климент Охридски", Театрален колеж "Любен Гройс" – София, Технически университет – София, Университет за национално и световно стопанство – София, Университет по архитектура, строителство и геодезия – София, Университет по библиотекознание и информационни технологии – София, Химикотехнологичен и металургичен университет – София, както и филиал на Американски университет в България – Благоевград.
  - **Област София** – близостта до столицата и нейните реномирани университети до известна степен ограничават възможностите за развитието на висши учебни заведения в района. През 2019/2020 г. в областта следват 1804 студенти, което е най-ниският брой от 2007 г. насам. На територията на областта функционира Международно висше бизнес училище – Ботевград.
  - **Област Стара Загора** – може да бъде определена като университетски център, въпреки че има само едно висше учебно заведение – Тракийски университет - Стара Загора. През 2019/2020 г. в него следват 4690 студенти.

- **Област Търговище** – една от четирите области в страната, в които няма висши учебни заведения или техни филиали.
- **Област Хасково** – в областта функционират филиали на Университета за национално и световно стопанство – София и Тракийския университет – Стара Загора. Общият брой на обучаемите е 946 души.
- **Област Шумен** – на територията на областта функционират 3 висши учебни заведения – Шуменски университет "Епископ Константин Преславски", както и филиалите на Медицински университет "Проф. д-р Параскев Стоянов" – Варна и Национален военен университет "Васил Левски" - Велико Търново. Броят на студентите, обучаващи се през 2019/2020 уч. година е 6567 души.
- **Област Ямбол** – През 2011 година Техническият колеж – Ямбол е преобразуван във Факултет "Техника и технологии" в структурата на Тракийски университет – Стара Загора. През учебната 2019/2020 г. на територията на областта се обучават 786 студенти.

Обобщените данни за пространствената организация на висшите училища и техните филиали по области в страната е следната. Редно е да се уточни стабилното съществуване на общ брой от 54 висши училища (от учебната 2019/2020 г.), от които 50 са университети и специализирани висши училища, а 4 – самостоятелни колежи. В Северна и Югоизточна България броят на висшите училища е 16, а в Югозападна и Южна централна България – 38. Разпределението по региони за планиране е следното: Северозападен регион – 1, Северен централен – 5, Североизточен – 7, Югоизточен – 3, Южен централен – 9, Югозападен – 29. Броят на университетите, разпределен по области, е следният: в 13 от областите са разпределени университетите в България – област Плевен – 1, Велико Търново – 3, Русе – 1, Габрово – 1, Варна – 6, Шумен – 1, Бургас – 2, Стара Загора – 1, Пловдив – 9, Благоевград – 3, Перник – 1, София – град – 24, София (област) – 1. Филиали на университетите има във всички области с изключение на областите Търговище, Кюстендил, Пазарджик, Монтана.

Важността на висшето образование, а и на образованието като цяло, е неоспорима. Образованието следва да се разглежда като едно от най-важните условия за качествен и успешен живот, „като двигател за динамично развитие на икономиката и изграждане на общество, основано на знанието и напредъка на технологиите“ [10]. Пряка е взаимовръзката между включването на пазара на труда, безработицата по места и степента на завършено висше образование – най-висока е безработицата в областите Видин, Монтана, Силистра, Търговище (с над 10% безработица при лицата между 15 и 65 години) при средни стойности за страната от 4,3%. Пространственото разположение на висшите училища не е маловажно за развитието на хората, тъй като развитието на висшето образование съвпада със социално-икономическите и социокултурните преобразувания в съвременното ни общество. В условията на рязкото снижаване на демографското възпроизводство в цялата страна и в отделните райони особена роля придобива възпроизводството на социални качествени образователни параметри на населението, които се превръщат във важните фактори за развитие на отделните територии и повишават качеството на живот на хората.

References:

1. Simeonov, D., 2012 – Geografskiyat podhod v izsledvaniyata za obrazovatelната sistema vav Velikotarnovska област – V: Sb. "Mezhdukulturen dialog i obrazovanie v Balkanite i Iztochna Evropa: vтора nauchna konferentsiya s mezhdunarodno uchastie po povod 80-godishniya yubiley na akad. Todor Nikolov", V. Tarnovo, 2011, Red. Stela Dermendzhieva i dr. V. Tarnovo: Izd. „Ivis“, 2012, s. 123-130. ISBN 978-954-2968-13-9. COBISS.BG-ID 1249106660]

2. Card, D., 1999 – The causal effect of education on earnings. In O. Ashenfelter and D. Card, (Eds.), Handbook of Labor Economics (pp. 1801-1863). Amsterdam, Netherlands: Elsevier Science.
3. Dimitrova, V. 2011 – Strategicheskoto upravlenie na vissheto obrazovanie v usloviyata na globalizatsiya, avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na obrazovatelna i nauchna stepen „doktor“, Blagoevgrad
4. Simeonov, D., 2013 – Sotsialno-geografski izmereniya na savremennoto vissheto obrazovanie v Balgariya – V: Sb. Treta nauchna konferentsiya na tema: “Mezhdukulturen dialog i obrazovanie v Balkanite i Iztochna Evropa”, 16.11.2012, V. Tarnovo, Red. Stela Dermendzhieva i dr. V. Tarnovo: Izd. „Ivis“, 2013, s. 196-206. ISBN 978-954-2968-55-9. COBISS.BG-ID 1262839780
5. Selenge, T., 2013 – Obrazovaniето v Mongoliya mezhdu istoricheskata perspektiva i modernostta, Godishnik na Sofiyskiya universitet, „Sv. Kliment Ohridski“, Fakultet po pedagogika, Tom 106, KNIGA PEDAGOGIKA, Sofiya, 2013
6. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 22.5.2018, Building a stronger Europe: the role of youth, education and culture policies: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0268&from=EN>
7. Proekt na Strategiya za razvitie na vissheto obrazovanie v Republika Balgariya za perioda 2021 - 2030 g: <http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=5238>
8. Iliev, Tsv. 2009 – Vissheto obrazovanie v Balgariya i ikonomicheskite determinanti na HHI vek. V: sp. „Dialog“, br.2.
9. Simeonov, D., 2013 – Prostranstveni aspekti pri funktsionalniya analiz za izuchavane na teritorialnite obshtnosti – V: Sbornik “Balgariya, balgarite i Evropa – mit, istoriya, savremie”, V. Tarnovo, 2011, Red. Boris Borisov i dr. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2013, tom. 6, s. 414-422. ISSN 2603-3895. COBISS.BG-ID 1291594724
10. Strategiya za razvitie na vissheto obrazovanie v Republika Balgariya za perioda 2014-2020 g., 2014 g. Sofiya, MON: https://www.mon.bg/upload/6537/STRATEGY_MS_29_09_2014.pdf (последен преглед на 14.01.2021)